درس پنجم: نهضت مشروطه ایران

زمینه‌های نهضت مشروطه

❖ زمینه‌های نهضت مشروطه:

۱- از دست رفتن بخش هایی از سرزمین ایران ۲- غلبهٔ استعمار بر مملکت ۳- استبداد دستگاه حاکم ۴- مخالفت های مردم و علما با استبداد و استعمار ۵- ورود اندیشه های جدید

❖ زمینه سلطه بیگاناگان بر مملکت در دوره ه قاجار:

ضعف حکومت قاجار در زمان گسترش استعمارگرهای اروپاییان و همچنین طمع ورزی و فساد مالی درباریان

❖ مسایلی که در دوره قاجار غرور ملی مردم را جریحه‌دار کرده بود:

۱- دادن امتیازات ۲- گرفتن وام ۳- اعمال حق کاپیتولاسیون که از عهدنامه ترکمانچای برقرار شد ۴- دخالت های دولت های بیگانه در امور داخلی ایران

❖ زمینه‌های مخالفت‌های مردم و علما با استبداد و استعمار:

الف: توجّه مردم مسلمان ایران به آموزه های دین اسلام نظیر امر به معروف و نهی از منکر، عدالت خواهی و لزوم دفع ظلم

ب- مکتب شیعه قدرت مطلق سلاطین را نامشروع می دانست و مشروعیت نسبی قدرت حکّام، مشروط به پاسداری از باورهای دینی مردم و حفظ تمامیت ارضی کشور بود.

❖ نتایج نهضت تنباکو:

علاوه بر لغو قرارداد توتون و تنباکو، قدرت و رهبری روحانیون شیعه را در صحنه سیاسی کشور آشکار کرد و آسیب پذیری استبداد داخلی و استعمار خارجی را در برابر اراده ملّت نشان داد.

❖ اساس نهضت مشروطه :

مبارزه با استعمار خارجی و استبداد داخلی و تلاش برای برقراری عدالت در کشور

❖ هدف از ایجاد عدالت خانه و «دارالشورا»:

قدرت و اختیارات پادشاه و حکّام را محدود و با اجرای قوانین اسلامی از لجام گسیختگی آنها جلوگیری کند.

❖ زمینه‌های ورود تفکر مشروطه‌خواهی به ایران: (دیماه ۱۴۰۰)

۱- اعزام دانشجو به خارج ۲-سفرهای درباریان و سیاستمداران به خارج ۳- مهاجرت برخی از ایرانیان به کشورهای مختلف

❖ سفرنامه های عهد قاجار و نکات مهم آن:

سفرنامه میرزا صالح شیرازی: تعریف و تمجید از اندیشه‌ی نوین غربی به ویژه نظام حکومت مشروطه انگلیس

سیاحت‌نامه‌ی ابراهیم بیگ: اثر حاج زین‌العابدین مراغه‌ای: بیان اوضاع نابسامان کشور به زبان ساده و گفتن از ویژگی‌های مثبت تمدن غرب

دنباله زمینه‌های نهضت مشروطه

❖ روشنفکران دوره قاجار:

میرزاملکم خان، میرزایوسف خان مستشارالدوله، عبدالرحیم خان طالبوف و میرزافتحعلی آخوندزاده

❖ ویژگی‌های بارز افکار روشنفکران دوره قاجار:

پذیرش اندیشه‌های غربی و شیفتگی و خودباختگی بی‌چون و چرا در برابر فرهنگ بیگانه

آغاز حرکت مردم علیه استبداد و پیروزی نهضت مشروطه

❖ ترور ناصرالدین شاه:

مردم، رفته رفته اعتراض خود نسبت به حکومت قاجار را آشکار کردند. ترور ناصرالدین شاه، آخرین نمونه این نارضایتی عمومی بود.

❖ جانشین ناصرالدین‌شاه:

مظفرالدین شاه بود که عین الدوله را که فردی مستبد بود، به عنوان صدراعظم انتخاب کرد.

❖ عوامل نارضایتی و شورش عمومی در دوره مظفرالدین شاه:

۱- سفرهای مظفرالدین‌شاه به خارج با هزنه های سنگین که با گرفتن وام از بیگانگان آن‌را تأمین می‌کرد ۲-خشونت های عین الدوله و حاکمان

@DaneshSad

ایالت ها ۳- فقر عمومی ۴- رکود شدید اقتصاد

❖ اولین جرقه نهضت مشروطه: (خرداد ۱۴۰۴)

ماجرای نوز بلژیکی با رهبری آیت‌الله بهبهانی

❖ ماجرای بانک استقراضی روس:

وجود مخالفت عمومی، روس ها در محل یک قبرستان متروک، ساختمان بانک استقراضی روس را با توجه به مخالفت آیت الله سیدمحمد طباطبایی و مردم بنا نهادند. بنابراین، یک اعتراض عمومی شکل گرفت، اما روس ها، با بی اعتنایی، به کار خود ادامه دادند. مردم تهران با هدایت روحانیون مبارز در یک شورش عمومی، ساختمان مذکور را با خاک یکسان کردند.

❖ خارج شدن از تهران در جریان ماجرای گران شدن قند:

به پیشنهاد آیت اللّه سیّدمحمّد طباطبایی، روحانیون و مردم، با حالت اعتراض تهران را ترک و در حرم حضرت عبدالعظیم تحصن کردند.

❖ مهاجرت صغری: (شهریور ۱۴۰۳)

مهاجرت روحانیون و مردم به شهر ری و تحصن در صحن حضرت عبدالعظیم به مهاجرت صغری مشهور است. مهاجرت صغری، اولین مرحله‌ی اتحاد نیروهای ضد استبداد بود.

❖ درخواست‌های مهاجران در مهاجرت صغری: (شهریور ۱۴۰۱- خرداد ۱۴۰۳)

۱- ایجاد عدالت خانه در همه ی شهرها، برای رسیدگی به شکایت های مردم و برقراری عدالت در جامعه. ۲- عمل به قانون اسلامی، به طور دقیق و به دور از ملاحظه های شخصی.

❖ سنت بست نشینی(تحصن): (دی‌ماه ۱۴۰۰ – دیماه ۱۴۰۳)

از دیرگاه سنت بست نشینی در ایران وجود داشت و مردم برای اعتراض در اماکن مذهبی و مورد احترام مثل مساجد، زیارتگاه ها و ... تحصن می کردند.

❖ مهاجرت کبری:

پس از درگیری مشروطه‌خواهان و دولت، رهبران مردم، پس از بحث و تبادل‌نظر، تصمیم گرفتند این بار در اعتراض به اقدام‌های دولت، به شهر مقدس قم مهاجرت کنند. این مهاجرت که گسترده‌تر از مهاجرت قبل بود، به «مهاجرت کبری» معروف شد.

❖ درخواست‌های مهاجران در مهاجرت کبرا: (دی ۹۹- شهریور ۱۴۰۰- شهریور ۱۴۰۱)

۱- برکناری عین الدوله از صدارت۲- فراهم کردن زمینه برای بازگشت مهاجران به تهران۳- ایجاد عدالت خانه۴- تشکیل دارالشورا (مجلس نمایندگان).

❖ اقدامات مظفرالدین شاه در جریان مهاجرت کبری:

مظفرالدین شاه تسلیم خواسته های مردم شد. او عین الدوله را عزل کرد و فرمان تشکیل مجلس شورای ملی را در ۱۴ مرداد ۱۲۸۵ صادرکرد. اولین دوره مجلس شورای ملّی با حضور نمایندگان تهران تشکیل گردید.

مشروطه در دورهٔ محمّدعلی شاه

❖ نشانه‌های بی اعتنایی محمّدعلی شاه به مجلس: (خرداد ۱۴۰۲)

- عدم دعوت از نمایندگان مجلس در جشن مراسم تاجگذاری – عدم امضای امضای متمّم قانون اساسی مشروطه

❖ دشواری‌های نظام مشروطه در دوره‌ی محمدعلی شاه:

۱- تدوین متمم قانون اساسی و شدت گرفتن اختلاف‌ها ۲- خودداری محمدعلی‌شاه از امضای متمم قانون اساسی ۳- دخالت‌های روسیه و انگلستان در نهضت مشروطه

❖ اصل دوم متمم قانون اساسی مشروطه:

با تلاش‌های پیگیر و مجاهدت‌های فراوان آیت اللّه شیخ فضل‌اللّه نوری اصل دوم متمم قانون اساسی تصویب شد که بنا بر آن:

در هر دوره از مجلس، هیئتی پنج نفره از مجتهدان و فقیهان اسلام که با اقتضاهای زمان آشنا بودند، به عنوان عضو، در مجلس شورای ملّی شرکت می کردند، تا بر قانون هایی که تدوین و تصویب می شد، نظارت کنند که خلاف قواعد اسلامی ودستورهای شرع نباشد.

❖ عوامل آشفتگی اوضاع در فاصله تدوین متمم قانون اساسی:

۱- اختلاف درونی مشروطه خواهان

۲- مخالفت محمدعلی شاه با نظام مشروطه از سوی دیگر

@DaneshSad

❖ شیخ فضل الله نوری پس از تدوین متمم قانون اساسی از صف طرفداران مشروطه: (شهریور ۱۴۰۲- دیماه ۱۴۰۲- خرداد ۱۴۰۴)

شیخ فضل الله نوری به دلیل اعمال نفوذ غرب گرایان، در نهضت مشروطه وانحراف آن از مسیر اسلامی وملی اوّلیّه از صف طرفداران مشروطه جدا شد. او معتقد بود که باید «مشروطه مشروعه» ایجاد شود

❖ علل مخالفت روس‌ها با نهضت مشروطه ایران:

۱- جلوگیری از نفوذ انگلیس در نهضت مشروطه ۲- کمک به محمدعلی‌شاه که طرفدار روس بود ۳- پیش گیری از قیام های ملت‌های قفقاز برای گرفتن آزادی

❖ علل حمایت انگلیس از نهضت مشروطه ایران: (شهریور ۱۴۰۴)

۱- افزایش اعتبار خود در ایران برای به دست آوردن موقعیتی بهتر از روسیه ۲- به قدرت رساندن مهره‌های انگلیسی در دستگاه حاکم و مجلس

❖ علت امضای قرارداد ۱۹۰۷ میان روسیه و انگلستان و تصمیمات آن: (دی‌ماه ۹۷)

حضور آلمان به عنوان یک قدرت جدید در صحنه سیاست جهان و در خطر قرار گرفتن مستعمره های روس و انگلیس در جاهای دیگر دنیا، توسط استعمارگر جدید یعنی آلمان.

ایران به سه منطقه تقسیم شد.

❖ علت تقسیم ایران و قرار دادن منطقه بی‌طرف در قرارداد ۱۹۰۷:

دو دولت تا حدودی از یکدیگر فاصله بگیرند و از برخوردهای احتمالی بین آنها، جلوگیری شود.

❖ مهم‌ترین اقدام محمدعلی‌شاه برای مبارزه با مشروطه‌خواهان: (شهریور ۱۴۰۰)

کشمکش بین محمدعلی شاه و مجلس، پس از امضای متمم قانون اساسی همچنان ادامه یافت . (شهریور ۱۴۰۰)

محمدعلی شاه برای مبارزه با مشروطه خواهان، میرزا علی اصغرخان امین السلطان را به ریاست دولت انتخاب کرد تا و به کمک وی، دوباره نظام استبدادی را حاکم سازد.

❖ علت و بهانه محمدعلی شاه برای به توپ بستن مجلس: (دیماه ۱۴۰۱)

محمّدعلی شاه در یکی از خیابان‌های تهران مورد سوء قصد قرار گرفت، ولی آسیبی ندید. سرانجام به فرماندهی لیاخوف مجلس را به توپ بست.

❖ استبداد صغیر: (دی‌ماه ۹۸- دی‌ماه ۹۹- خرداد ۱۴۰۱)

بعد از به توپ بستن مجلس توسط محمدعلی شاه که باعث انحلال مجلس شورای ملی شد وبار دیگر استبداد برقرارشد. این دوره که حدود یک سال طول کشید را استبداد صغیر می گویند.

لیاخوف روسی فرمانده نیروهای قزاق به فرمان محمدعلی شاه با نیروهای خود به مجلس حمله کرد

❖ مقاومت مردم در دوره استبداد صغیر:

تبریز آغازگر مقاومت در این دوره بود و دو تن از مجاهدان نام آور آن خطّه به نام‌های ستارخان و باقرخان، بیش از نُه ماه در برابر دشمنان مشروطه مقاومت کردند.

دوره دوم مشروطه

❖ ویژگی‌های دوره دوم مشروطه (خرداد ۱۴۰۳)

۱- اختلاف های شدید بین طرفداران مشروطه ۲- مداخله های آشکار و سلطه گرانه ی روس و انگلیس در سر نوشت ایران

❖ اقدامات مجلس فاتحان تهران پس از فتح تهران:

پس از فتح تهران مجلسی فوق العاده، مرکب از سران و رؤسای مجاهدان، شاهزادگان، اعیان و وکلای تشکیل شد و به اتفاق ۱- خلع محمدعلی شاه از سلطنت ۲- به سلطنت رساندن پسر دوازده ساله ی او،احمد میرزای ولیعهد

❖ علت نارضایتی مشروطه‌خواهان تبریز پس از فتح تهران:

چون ملاحظه کردند که مستبدان دوره‌ی استبداد ودشمنان دیروز مشروطه، دوباره زماندار مملکت شدند، بسیار ناخشنود و معترض بودند. آنان هم چنین خواستار اخراج افراد تندرو و افراطی نظیر تقی زاده از مجلس بودند.

❖ دیدگاه شیخ‌فضل الله نوری در مورد مشروطه:

شیخ فضل اللّه نوری، مجتهد طراز اول تهران بود که به دفاع از «مشروطه مشروعه» و قانون اساسی بر پایه ارزش‌های اسلامی، با مشروطه اقتباس

@DaneshSad

شده ازغرب، مخالفت کرده بود.

❖ علت شهادت آیت‌الله شیخ فضل‌الله نوری از دیدگاه برخی مورخان:

انتقام استعمار از روحانیت ایران برای جبران شکست در نهضت تحریم تنباکو و پیشگیری از تکرار مقاومت های مشابه آن می‌دانند.

❖ گروه‌های مخالف یکدیگر و دیدگاه‌های آنان در دوره‌ی مشروطه دوم: (دیماه ۹۹)

۱- عده‌ای، مذهب سدی محکم در برابر بی‌عدالتی و استبداد بوده و بیگانگان را از دخالت در امور کشور باز میداشت ۲- از نظر عده‌ای دیگر، دین باید از سیاست جدا شده و نهضت مشروطه از جنبه‌های دینی تهی گردد.

❖ مشکلات دولت در دوره‌ی دوم مشروطه:

- در دست نداشتن ابزارهای لازم برای اداره کشور توسط دولت و مجلس - نبودن وزارتخانه و تشکیلات منسجمی برای اجرای قوانین - خالی بودن خزانه - مشکل در گردآوری درآمدهای حکومتی

❖ علت عصبانیت روسیه و انگلیس از مورگان شوستر:

انجام اصلاح هایی دامنه دار توسط شوستردر امور مالی و گمرک ها که این اقدام او که سبب منظم شدن دستگاه اقتصادی کشور می شد، روس و انگلیس را سخت عصبانی کرد.

❖ درخواست‌های روسیه در ماجرای مورگان شوستر:

۱- اقدام های مورگان شوستر متوقف واو از ایران اخراج شود. ۲- بدون موافقت روس و انگلیس، از استخدام اتباع خارجی در ایران، خودداری شود. ۳- هزینه‌ی لشکر کشی قوای روسیه به ایران را،دولت پرداخت کند.

نمونه سوال نهایی مهم

مطابق با قرارداد ۱۹۰۷م. بر روی نقش ایران شماره‌هایی نوشته‌شده، بر اساس آن به سؤالات زیر پاسخ مناسب دهید.(خرداد ۱۴۰۳)

الف ـ شماره ،۱منطقه تحت نفوذ ..... (روسیه) ۰/۲۵ نمره

ب ـ شماره ،۲منطقه تحت نفوذ ..... (انگلستان) ۰/۲۵ نمره

ج ـ شماره ،۳منطقه ..... (بی‌طرف) ۰/۲۵ نمره

@DaneshSad